

מג. מרידה או הסכמה

פעמים רבות בתולדות אומתנו עמדה השאלה האם עלינו לקום ולעשות מעשה או שמא עלינו להרכין ראש עד יעבור זעם ולמצוא פתרון המשמר את הגחלת ומחכה לישועה. דילמה זו נוגעת לשאלות פוליטיות אשר יסודן נטוע גם בתכונות אופי ובתפיסת עולם. ברם, לא מדובר רק בשאלות בעלות אופי פוליטי אסטרטגי, אלא בסיסם נוגע בשאלות אמוניות ובדרך בה אנו מיישמים את התורה בחיינו. שאלה זו מנסרת בחלל העולם בכל דור, ולרוב ניצבות זו מול זו שתי גישות יהודיות שורשיות אשר ההנחיה המעשית שונה ביניהן.

במהלך הפרק נסקור שאלה זו לאור ההיסטוריה היהודית, ונבדוק כיצד הכריעו גדולי האומה בדורם. נבחן את הביקורת אשר הועברה עליהם מאנשי הגישה השניה, וכיצד כל אחד ראה את הדרך בה ראוי לילך.

אברהם ויעקב

המסורת מספרת על עשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בהם. יש מהפרשנים שראו טעות בחלק מבחירותיו של אברהם בניסיונות אלו, ואף הסבירו כי הוא או צאצאיו נענשו על כך. על הברית שנכרתה בין אברהם ואבימלך כותב הרשב"ם:

ויהי אחר הדברים האלה - כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר על הפרשה שלמעלה... אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן, וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים בכלל גבול ישראל, והקב"ה ציוה עליהם לא תחיה כל נשמה... לכן והאלהים נסה את אברהם קינתרו וציערו כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה, על נסותם את ה'...

(בראשית כב, א)

הרשב"ם כותב שציווי העקידה הוא עונש על כריתת הברית שבין אברהם ואבימלך. ב'הסכם שלום' שנכרת ביניהם ניתנה ארץ פלישתם לאבימלך וצאצאיו, למרות ציווי הקב"ה כי ארץ ישראל כולה תהיה לזרעו של אברהם. האם אברהם היה צריך להישאר בסכסוך עם אבימלך על אודות חבל הארץ שבו אבימלך חי ושלט? אברהם הכריע לכרות ברית, ולתפיסתו של הרשב"ם מעשה זה היה טעות וההשגחה הענישה אותו על כך.

מה אנו צריכים לעשות ברגע משבר ואסונות טבע; האם עלינו למצוא דרך לשרוד עד יעבור זעם או לדבוק בכלל הערכים שאנו מאמינים בהם גם במחיר מסירת הנפש? אברהם החליט שבימי רעב עליו לרדת למצרים על מנת למצוא מזון עבורו ועבור משפחתו. אברהם

עמד בניסיון ואף חזר לארץ ברכוש רב ברגע שהדבר התאפשר. ברם, הרמב"ן ראה בבחירת אברהם חטא, שאף גרר עונש חמור ביותר:

... ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה, שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות, ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה "מקום המִשְׁפָּט שְׁמָה הַרְשָׁע והחטא".

(בראשית יב, י ד"ה ויהי רעב בארץ)

הרמב"ן סובר שהיה מוטל על אברהם להישאר בארץ ישראל ולא לרדת למצרים. הבטחת הארץ לאברהם הייתה צריכה להוביל לאמונה שלמה בקב"ה ולהישארות בארץ גם בימי הרעב. עונש הגלות במצרים נגזר בגלל החלטתו של אברהם. לעומת זאת, הגישה הרואה את הירידה למצרים כנסיון שעמד בו אברהם, מפרשת את המעשה בצורה שונה. אברהם הבין שלמרות הבטחת הקב"ה עליו לרדת בימי הרעב למצרים. במעשה זה אברהם לא פקפק בקב"ה, אלא דווקא האמין בו ולמרות האילוץ לרדת למצרים לא שינה את דרכו. בזכות העמידה בנסיון אברהם זכה לעושר גדול וחזר לארץ ישראל במעמד שונה מכפי שירד ממנה. כיצד עלינו לפרש את מעשה אברהם ויחסו של הקב"ה אליו? האם ישנה תשובה ברורה או שהדבר נתון לפרשנות?

שאלה דומה עולה בהבנת דמותו של יעקב. האם יעקב נהג בדרך נכונה במפגשו עם עשו? האם שבע ההשתחויות היו נכונות ונצרכות, או שמא מדובר על התבטלות מיותרת שאינה נכונה. יעקב הוא אב טיפוס של דמות המחפשת הימנעות מעימותים ורצון להתפייס. אך למרות רצונו להימנע מעימות, הדבר לא התאפשר לו כדברי המדרש: "ביקש יעקב לישב בשלוח, קפץ עליו רוגזו של יוסף" (רש"י בראשית לז, ב).

דילמה זו עולה בפרשנות סיפור דינה ובהתייחסות יעקב לאירוע בשונה מיחסם של האחים. הכתוב מדגיש כי יעקב חרש עד בואם, וכנגדו אנו קוראים על רגשות האחים ("וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּחַר לָהֶם מְאֹד") שאינם מוכנים לשבת בשקט. לאחר פעולת שמעון ולוי, יעקב מעלה נימוק הישרדותי ואפילו פחדני. מנגד, האחים עונים לו בנימוק אידיאולוגי המדגיש את הצורך בעשיית מעשה:

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל שְׁמֵעוֹן וְאֶל לְוִי, עֲכַרְתֶּם אֹתִי, לְהַבְאִישְׁנִי בַיָּשֵׁב הָאָרֶץ, בְּפָנְעֵנִי וּבַפְּרוֹזִי; וְאֲנִי, מִתֵּי מִסְפָּר, וְנֶאֱסַפּוּ עָלַי וְהַכּוּנִי, וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי. וַיֹּאמְרוּ: הַכּוֹזֵנָה, יַעֲשֶׂה אֶת אַחֲוֹתָיו.
(לד, ל-לא)

לאחר מספר פסוקים אנו אף קוראים שיעקב טעה בקריאת המפה ודווקא האחים צדקו שאין מה לחשוש למעמדם הציבורי:

וַיִּסְעוּ; וַיְהִי חַתַּת אֱלֹהִים, עַל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם, וְלֹא רָדְפוּ, אַחֲרַי בְּנֵי יַעֲקֹב.
(לה, ה)

מי צדק במקרה זה - האם הכתוב רומז לנו בכך שהמילה האחרונה נאמרת על ידי האחים, שיש אמת בדבריהם? האם "ברכת" יעקב לשמעון ולוי שהתקבלה לדורות מוכיחה את דרכו של האב?

דרכם של הנביאים

בפרק טו עסקנו בהרחבה במחלוקת מלכי בית ראשון והנביאים בנוגע למעמד הדיפלומטי הראוי של מדינת יהודה. השאלה שעמדה על הפרק הייתה האם יהודה צריכה להיות שחקן אקטיבי בין המעצמות או שמא עליה להרכין ראש ולשמור על מקום ניטרלי. על מנת לא לכפול את הדיון בין הפרקים מומלץ לעיין שם (בפרק טו) בנוגע לארבע דוגמאות נוספות. בכל המקרים המובאים שם עמדה השאלה האם עלינו לקום ולעשות מעשה ואולי גם להיכנס למלחמה ומרידה, או שמא יש לעם ישראל תפקיד אחר בעולם ועלינו להרכין ראש מול האימפריות הגדולות.

שתי דרכים אלו באות לידי ביטוי גם בתכונות נפש ובדרך הפעילות של הנביאים השונים, ובשורות הבאות נבחן זאת דרך רב ותלמידו. אליהו הנביא היה קנאי לה' ומנע גשם מישאל במשך שנים עד שישובו לדרך הישר. לאחר מעמד רב הרושם בהר הכרמל בו הוכיח את דרכו כנגד נביאי הבעל, כל עם ישראל הצהיר כי 'ה' הוא האלהים'. ברם, מיד לאחר מכן שולחת איזבל מלאכים לתופסו, והוא נאלץ לברוח עד מדבר סיני ללא שקיבל סיוע או הגנה מהעם. אחרי כל מה שהוא עשה למען שמירת הברית עם ה', לאחר מעמד הר הכרמל, אליהו היה מתוסכל ממצבו. ה' פותח ב"שיחה" עם אליהו ושואל מדוע הוא הגיע להר חורב. אליהו עונה תשובה מלאת כוח ופאתוס:

וַיֹּאמֶר קָנָא קְנֵאתִי לַה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, כִּי עָזְבוּ בְרִיתִךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרְסוּ, וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בַחֶרֶב; וְאֶתְרִי אֲנִי לְבָדִי, וַיִּבְקְשׂוּ אֶת-נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ. (מלאכים א, יט, י)

על כך ה' עונה לו תשובה שאינה ברורה במבט ראשון:

וַיֹּאמֶר, צֵא וְעַמְדָתָּ בְּהַר לְפָנַי ה', וְהִנֵּה ה' עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחֶזֶק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לְפָנַי ה', לֹא בְרוּחַ ה'; וְאַחַר הָרוּחַ רֵעַשׁ, לֹא בְרֵעַשׁ ה'. וְאַחַר הָרֵעַשׁ אֵשׁ, לֹא בְּאֵשׁ ה'; וְאַחַר הָאֵשׁ, קוֹל דְּמָמָה דָּקָה. (יא-יב)

לאחר מכן ה' שואל אותו שנית את אותה שאלה: "מה לך פה אליהו?". ואליהו חוזר על אותה תשובה. בעקבות כך ה' נותן לו שלוש משימות שמבטאות העברת מקל:

1. בפרשיות אלו ונוספות בספר בראשית ראו את ניתוח של הרב יובל שרלו בספרו "יראה ללבבי" עמודים 253-283.
2. הדוגמאות המובאות שם נוגעות ליחסים שבין: אסא - חנני - ארם; אחז - ישעיהו - אשור; חזקיהו - ישעיהו - אשור; יאשיהו - ירמיהו - מצרים ובבל.

וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו, לָךְ שׁוֹב לְדַרְכְּךָ מִדְּבַר דְּמָשֶׁק; וּבָאת, וּמְשַׁחֲתָ אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֶרֶץ. וְאֵת יִשְׂרָאֵל בֶּן נִמְשִׁי, תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל-יִשְׂרָאֵל; וְאֵת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפְטַת מֵאֲבֵל מְחֹלָה, תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתָּיָךְ. (טו)

מה פשר פסוקים אלו; מדוע ה' שואל פעמיים את אליהו את אותה שאלה, אליהו עונה אותה תשובה אך ה' מגיב בצורה שונה? אליהו עונה שהוא קנאי לה', ודרכו היא 'לית דין ולית דיין' ויש להוכיח את עם ישראל על מעשיהם. אך הקב"ה אמר לו שדרך ה' אינה ברעש או בכח, אלא קול דממה דקה. יש דרך אחרת שאינה קנאות, אלא כוח שבא לידי ביטוי דווקא בשקט.

בעקבות כך מתבצעת העברת מקל לאלישע. התלמיד אלישע ממשיך את אליהו, אך בדרך שונה לחלוטין. אלישע לא מוותר על מפגש פרידה משמעותי ממשפחתו, דבר שאלהו לא מצליח להבין (מלכים א, יט, כ-כא). אלישע הוא קול דממה דקה הנפרד מהוריו, דואג למצורעים ולאנשים הנזקקים לעזרת הנביא. דרכו של אלישע מבטאת דרך שונה בהעברת דבר ה' בעולם, הוא דואג לצרכים הגשמיים של הציבור ובתוך עמו יושב. יש יותר מדרך אחת שבה הנביא יכול לפעול למען המטרה של הוראת דרך ה', וניתן להגיע ליעד בדרכי הנהגה שונות.

ימי חורבן

בסוף ימי בית שני שנאת האחים גברה מיום ליום עד לחורבן המקדש וירושלים. הקנאים לא היו מוכנים לפשרות, ונלחמו זה כנגד זה אף יותר מאשר כנגד האויב המשותף. קבוצות אלו לא היו מוכנות להתפשר ולזוז אפילו במעט מהדרך בה האמינו, ונצמדו לאידיאולוגיה הטהורה בכל מחיר. דרכו של רבן יוחנן בן זכאי הייתה שונה, והוא חיפש דרך להציל אפילו משהו קטן מהיהדות הקיימת:

אמר ליה: תן לי יבנה וחכמיה, ושושילתא דרבן גמליאל, ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק. קרי עליה רב יוסף, ואתימא רבי עקיבא: משיב חכמים אחור ודעתם יסכל, איבעי למימר ליה לשבקינהו הדא זימנא (- שחרר את ירושלים בפעם הזא). והוא סבר (-) רבן יוחנן בן זכאי, דלמא כולי האי לא עביד, והצלה פורתא נמי לא הוי (אולי לא יסכים לכל זה, וגם הצלה קטנה לא תהיה). (גיטין נו, ב)

רבן יוחנן מבקש את יבנה וחכמיה, את שושלת הנשיאים וכן תרופה לרבי צדוק (חכם מזקני חכמי הדור). רבן יוחנן סבר שיש להציל את מה שניתן ולשמר את גחלת התורה והמנהיגות. לשיטתו, במציאות הקשה ששררה בימיו יש לעשות את מה שניתן ולא את מה שהיינו רוצים. רבי עקיבא לעומתו סבר שהיה צריך ללכת עד הסוף, ולבקש את ירושלים גם במחיר אפשרי של סירוב מוחלט. רבי עקיבא הלך בגישה זו הלכה למעשה והיה נושא כליו של בר כוכבא. רבי עקיבא הרים את נס המרד וסבר שאין להרכין ראש אלא לצאת למלחמה. גישות אלו מופיעות גם בשיחה המפורסמת בין החכמים:

דיתי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויטיב יהודה בן גרים גבייהו. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו - לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין - להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמן, גשרים - ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - יהרג. (שבת לג, ב)

רבי שמעון בן יוחאי בוחן את כוונת הלב ואינו מיישר קו עם הרומאים. רבי יהודה מסתכל גם על הצדדים החיוביים שזכינו משלטון זה, כאשר רבי יוסי שומר על זכות השתיקה ואינו חושב שנכון לפתוח בעימות עימם. בספרות ההלכתית אנו פוסקים כרבי יוסי מחבריו וכרבי יהודה, ולא פוסקים כרבי שמעון³. מחלוקת זה מופיעה גם בסיפור מפורסם על חכם נוסף מעשרת הרוגי מלכות:

תנו רבנן: כשחלה רבי יוסי בן קיסמא, הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו. אמר לו: חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה? שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו, והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו, ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר מונח לך בחיקך! אמר לו: מן השמים ירחמו. אמר לו: אני אומר לך דברים של טעם, ואתה אומר לי מן השמים ירחמו, תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש!...

רבי יוסי בן קיסמא מציג דרך מפויסת בנוגע לרומאים - איננו אוהדים שלהם אך מתרחקים ממלחמה איתם⁴. רבי חנינא הלך בשיטתו עד הסוף ואמר מן השמים ירחמו. דרכו אינה נובעת משיקולים ריאליים אלא הוא פועל לאור האידיאולוגיה והאמת. לדורות נזכר שמו של רבי חנינא כחלק מהרוגי מלכות, אך ברקע קיימת גם גישת רבי יוסי⁵.

3. בעניין זה ראו בספרי 'מסיני ועד ימינו' בפרק 3.2.

4. נעיר כי אין לחשוד ברבי יוסי שחסרה בו אהבת תורה: "אמר רבי יוסי בן קיסמא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי! מאיזה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי! רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתך לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו: אם אתה נתן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה... ולא עוד, אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד..." (אבות ו, ט).

5. הדים לגישות השונות אנו קוראים במדרשים המספרים על בני אפרים שהקדימו לעלות לארץ ישראל ממצרים, ניסו לקדם את הקץ ונהרגו במדבר. פרשנות אחת, שמובאת במכילתא דרבי ישמעאל (על הפסוק בשמות יג, יז), אומרת שבני אפרים חטאו בנסיון קירוב הקץ והיה בכך פגיעה בברית ולכן הגיע להם העונש. לעומת זאת, גישה שניה (שמות רבה כ) סוברת שבני אפרים טעו בחשבון שעשו, אך עצם המעשה היה ראוי ונכון. בסופו של דבר פעולתם לא הצליחה אך אין במעשיהם חטא אלא חוסר הצלחה שנובע מתזמון שאינו נכון. השאלה כיצד להתייחס למרד בר כוכבא מתחבאת מאחורי הדעות השונים במדרשים. ראו בעניין זה את דברי פרופ' יעקב

איזו היא הדרך הנכונה; האם דרכו של רבן יוחנן בן זכאי, רבי יהודה ורבי יוסי בן קיסמא או שמא רבי עקיבא ורשב"י? עד ימינו מתווכחים בויכוח היסטורי מי צדק, דבר שקשה מאוד לבחון בימינו.

זכרון השואה

שאלה זו עולה בדיון הציבורי בנוגע לזיכרון השמד בימי מלחמת העולם השנייה. בשנות החמישים של המאה העשרים היה דיון נרחב סביב המועד בו מציינים את שואת היהודים - האם ביום מרד גטו ורשה המסמל את המאבק, או שהדגש הוא על חורבת קהילות ישראל - ויש לקשרו לתאריך המסמל את תחילת החורבן (עשרה בטבת). האם ביום זה אנו מעלים על נס אירוע יחסית קטן אך בעל משמעות סמלית המשמעותי בייחוד בימי קום המדינה, או שמא את ערכי הרעות וההילתית והמוות על קידוש ה"א.

שתי גישות אלו באות לידי ביטוי בדיונים הנוגעים לזיכרון השואה, אך גם ניתן למצוא אותם עוד בימי מלחמת העולם השנייה. דוגמה לכך ניתן לקרוא בתיעוד ויכוח שהתנהל בין שיקו הגר ויהודה קליין (לימים הרב יהודה עמיטל) בימי המלחמה:

עיקר הויכוח ניתש בין שתי עמדות: זו של יהודה הגר (שיקו), אחיינו של הרבי מוויזניץ, וזו של יהודה קליין. הגר, שהיה צעיר סוער טען בתקיפות שצריכים לברוח מהונגריה בהקדם דרך גבול רומניה... יהודה קליין התנגד, תוכנית הבריחה הייתה לא ריאלי ללהבנתו. מי מבטיח לנו שברומניה יהיה יותר טוב?... ברוח הדברים שאמר לו רבו כשנתיים קודם, אמר יהודה לחבריו: "עלינו להיות מוכנים לגרוע ביותר. אם צריך, נקדש את השם באושוויץ". הגר ראה בדבריו של יהודה תבוסתנות הנובעת מתוך ייאוש. הוא טען שלשבת ולחכות פירושו לסמוך על הגויים... יהודה ראה בהצעתו של הגר לוחמנות מיותרת וגם חוסר ריאליזם; לא רק שבריחה לרומניה אינה מבטיחה הצלה, סבר, אלא שהיא אינה גם פתרון לרבים...

הויכוח בין שיקו הגר ליהודה קליין היה מעשי מאוד, אבל בשורש הדברים עמדו זו מול זו גם תכונות הנפש השונות של שניהם. הריאליזם של יהודה שנגע לפעמים

בלידשטיין - יציאת מצרים של בני אפרים - דיון חוזר, בתוך ספרו 'עיונים במחשבת ההלכה והאגדה' עמודים 49-59.

6. ראו מאמרי הראייה עמוד 202; יגאל ידין - 'מרד בר כוכבא ותוצאותיו', מבפנים, התנועה הקיבוצית המאוחדת, כרך 2-1, דצמבר 1983; הרב בנימין לאו - 'חכמים', כרך שני שערים רביעי וחמישי; יחיעם שורק - 'הוא היה גיבור, הוא קרא לדרור' - האומנם?!, אתר הידען.
7. ראו בנושא זה במאמרה של רוני שטראוס - 'הויכוח בשנות החמישים בין הציונות הדתית לבין השמאל הציוני על מועד יום הזיכרון לשואה', בתוך קובץ מאמרים 'מדינה בדרך' (בהוצאת מרכז זלמן שזר) עמודים 189-203 (זמין גם באתר מטה).

בפסימיות, מול הלוחמנות של שיקו וחוסר הנכונות שלו להשלמה עם המציאות.
(באמונתו עמוד 89)⁸

מצד אחד רוח הקרב והרצון לא ללכת כצאן לטבח. מצד שני, הראייה הקהילתית אינה מאפשרת להזניח את הילדים והמבוגרים. ההחלטה לתת מענה לכלל מבטאת עמדה ערכית שדבקה בחיים בדרך שונה.

האם מדובר בקריאת מציאות שונה? סט ערכים המדורג בסדר אחר? תכונות נפש וחינוך מבית? כנראה מדובר על שילוב, ושאלות אלו חוזרות בפנים חדשות בכל דור.

אחרית דבר

בפרק זה עסקנו בדילמה העולה באירועים שונים ומגוונים ונוגעת לשאלה עד כמה עלינו לקום ולעשות מעשה ולשמור על עקרונותינו וריבונותנו, או שמא עלינו לבכר את הפשרה והגישור. השלכות של שאלה עקרונית זו עולות גם בימינו, ושאלת היחס למחתרות בימי קום המדינה ולגוש אמונים בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים הן רק שתי דוגמאות קטנות. האם עלינו לשבת עד יעבור זעם ולפעול לפתרון ופשרה, או עלינו לקום ולעשות מעשה גם אם מדובר בפעולה שאינה בהכרח רציונלית. האם ראוי לאמץ גם את דרכם של שמעון ולוי או דווקא דמותו של יעקב היא המנחה אותנו כיצד לפעול? האם אנו תלמידיו של רבי עקיבא או ממשיכי דרכו של רבן יוחנן בן זכאי?

כאשר אנו משקללים את הדוגמאות המגוונות נראה שאין דרך אחת שהיא הנכונה, ויש לבחון כל מקרה לגופו. יש אמת בשני הכיוונים, והדבר תלוי בנסיבות המקרה והזמן. לאנשים שונים מתאימות דרכים שונות, וכל אחד צריך לבחון את שיקוליו ואילו סיבות מניעות אותו.

נראה שניתן להוסיף צד שלישי למשוואה זו, המובילה לפסיביות ולחוסר מעש. עמדה נפשית זו עולה בשירו של אריק איינשטיין:

יושב על הגדר; רגל פה, רגל שם

יושב על הגדר; בסדר עם כולם.

דופק חיוכים לכל הכיוונים

ותמיד, תמיד נמצא בעניינים.

המשפט השני משתנה לאורך השיר: משקיף על העולם; לוקח את הזמן. יש בעיה כאשר אנחנו יושבים על הגדר ופשוט לא בוחרים דרך. לעיתים אנו יכולים להיות במצב של חוסר

8. לימים שניהם ניצלו ממאורעות השואה, ובהמשך הספר מתואר המפגש בין יהודה ושיקו בשדות כפר עציון. שיקו הגר הוא יהושע יוסף הגר לאו, בנו הבכור של הרב משה חיים לאו, ואחיהם של הרב ישראל מאיר ונפתלי לאו.

החלטה, ואולי גם חוסר אכפתיות. ניתן להחליט ולבחור לעשות מעשה, ולעיתים נכון לשבת ולבחון בצורה ריאלית מה הדרך הנכונה. אך חוסר ההחלטיות, אי היכולת להגיע להכרעה ופשוט ללכת אחרי הזרם היא בעייתית. יש צורך להכריע וללכת בדרך שמאמינים בה, אך אין להימנע מבחירת צד כתוצאה מאדישות וחוסר בעמוד שדרה.

נראה כי יש יותר מדרך אחת שניתן להגיע דרכה ליעד. לעיתים שתי דרכים שונות יכולות להוביל לאותה תוצאה. אפשר ושתי הדרכים לגיטימיות אך אחת תצליח במציאות הנתונה ואחרת תיכשל. יתכן וכל מנהיג יבחר דרך שונה המתאימה לדרכו, ושאלת ההצלחה תלויה בגורמים נוספים שאינם ידועים בתחילת הדרך.

כמו כן, צריך לזכור שיש צורך להתאים את הדרך למציאות המשתנה. האם מנחם בגין של שנת ארבעים ושבע שונה ממנחם בגין של שנת שבעים ושבע, או שמא המציאות השתנתה. היכולת לבחור דרך המתאימה למציאות אינה פשוטה, ואינה תמיד מצליחה. המחלוקת יכולה לבטא שתי דרכים לגיטימיות, ובמקביל תהיה סוערת ומשמעותית. עלינו להעמיד לנגד עינינו גם את יאשיהו וגם את ישעיהו, ללכת בדרכו של רבן יוחנן בן זכאי ולהיות מבניו של רבי עקיבא. לבחור דרך ולדבוק בה, וגם להביט הצידה ולבחון את עצמנו בכל יום מחדש.

